

שואת היהודים הקרימז'אקים בתקופת הכיבוש הנאצי

שמואל ספקטור

בני עמים ודתות שונים איכלסו את חצי-האי קרים וגם תושביו היהודים נחלקו לעדות שונות: יהודי קרים המכונים קרימז'אקים, אשכנזים, וקראים.¹ היהודים התיישבו בחצי-האי כנראה עוד במאה השנייה לפני סה"נ. לשונם, הקרימז'אקית, היא ניב יהודי של הלשון הטאטארית המשמשת בקרים והיא ממשפחת השפות התורכיות. כלשונם זו השתמשו הקרימז'אקים בחיי יומיום וכן יש בה ספרות דתית, בעיקר תרגומים ותפילות. הקרימז'אקים קיימו קשרים עם יהודי תורכיה וסייעו רבות לפדיון-שבוים מבין יהודי פולין, שנשבו בפשיטות הרבות של הטאטארים במאות ה-16 וה-17. לאחר השתלטות רוסיה על חצי-האי קרים בשנת 1783 קיימו הקרימז'אקים, הנמנים עם יהדות-המזרח, קשרים עם היהדות הרוסית.

במפקד של שנת 1926 נמנו בחצי-האי קרים כ-42 אלף יהודים (לא כולל קראים), מהם 6383 יהודים קרימז'אקים, ויש לשער שגדל מספרם עד שנת 1941. ריכוזיהם הגדולים ביותר היו: בסימפרופול — כ-2500 נפש, בקארסובאזאר,² שבה היה הריכוז הגדול ביותר שלהם עד המהפכה ב-1917, וכן בריכוזים קטנים יותר — פיאודוסיה, יבפאטוריה, באחצ'יסאראי, קרץ' ועוד ישובים.

א. הכיבוש הנאצי ובעיית יהדותם של הקרימז'אקים

רצח היהודים בשטחי ברית-המועצות שנכבשו על-ידי הנאצים כרצע, כידוע, בידי יחידות מיוחדות — איינזאצגרופן (Einsatzgruppen). אל קרים הגיעה איינזאצגרופה D בפיקודו של פרופסור אוטו אולנדורף (Otto Ohlendorf), ומטתו התמקם בסימפרופול ב-12 בנובמבר 1941. שלוש יחידות-המשנה שלה — האינזאצקומאנדו (Einsatzkommando) 10b, 11a ו-11b — פשטו על ישובי קרים וביצעו את הרצח בכל אתר ואתר. יחידות איינזאצגרופה D שהו בקרים עד יוני 1942 ואז נעו אל קידמת הקאווקאז.

- 1 על תולדות יהדות קרים מראשיתה — ראה: קרן: על הקרימז'אקים, ובמיוחד על לשונם — ראה: מוסקוביץ ושווקן.
- 2 ראה: דיווחים, מס' 4 מ-22 במאי 1942, עמ' 5.

משנתקרכו אנשי האינזאצגרופן לקרים, גברה מודעותם לבעיית הרב-לאומיות והרב-דתיות של תושבי האזור. העסיקה אותם הבעיה, האם לכלול את שתי העדות היהודיות, הקראים והקרימצ'אקים, במסגרת 'הפתרון הסופי של בעיית היהודים'. (באשר להשמדת העדה היהודית השלישית, יהודי רוסיה, לא היו כמובן לבטים [נאצים].) העיד על כך בחקירתו לאחר המלחמה, בגרמניה המערבית, מפקד אינזאצקומאנדו 11a, פאול יוהאנס צאפ (Zapp):

בחרסון קבעתי, שיש קבוצות אוכלוסין שאינן משתיכות מבחינת הגזע ליהודים, אבל ככת דתית הן שייכות לדת משה. כיוון שלא יכולתי להחליט אם מדובר בקבוצות שהן יהודיות ולכן נכללות בפקודת הפיהרר [כלומר מיועדות להשמדה שם] דיווחתי על כך למטה האינזאצגרופה. לפי ידיעתי העביר המטה את הדו"ח למשרד הראשי לביטחון הרייך, ושם בברלין הובא הדבר להימלר להחלטתו. ידוע לי בביטחון שיצאה הוראה, ונאמר בה כי קבוצות אוכלוסין אלה אין לראות כיהודים, ולכן אינן נכללות בפקודת הפיהרר.

ובהמשך עדותו הוסיף צאפ:

הריני מודיע בזאת שהצוענים צורפו ליהודים. זה גם נכון שהקרימצ'אקים נחשבו יהודים בזמן פתרון בעיית היהודים.³

דברי צאפ על קבוצות המשתיכות ליהודים מבחינה דתית אך לא מבחינה גזעית מכוונים לקראים. שהייתו בחרסון היתה עד סוף ספטמבר 1941, כלומר קודם כיבוש קרים בידי הנאצים.

ברוח דומה העיד בחקירתו לאחר המלחמה, רודולף אשנבאכר (Eschenbacher) — מפקד חוליה של אינזאצקומאנדו 11b: 'באשר לבעיית הקרימצ'אקים, הריני מבקש להסיק כדלהלן: בזמנו בא צו שאת הקרימצ'אקים יש להשוות ליהודים'.⁴ ב'דו"ח האירועים' של האינזאצגרופן בוטאו בצורה יותר ברורה ההיסוסים בדבר מוצאם של הקראים והקרימצ'אקים:

בזמן רישום היהודים, כאשר טופל כבעיית הקראים והקרימצ'אקים היה צריך להבחיר את בעיית הלא-יהודים בני הדת היהודית. נקבעו העובדות הבאות: על-פי הצהרתם, אין לקראים דבר משותף עם היהודים, פרט לדתם. הם אומרים, כי מוצאם מקבוצת מונגולים, שחיו בעבר מסביב לחופי-הים השחור. לקראים, בניגוד ליהודים, היו זכויות-אזרח מלאות בימי הצאר והם גאים על כך עד היום. על-פי הצהרת היהודים, הקרימצ'אקים הם יהודים שהיגרו מאיטליה לפני 400

3 עדות הנאשם צאפ — ראה: איר"ש, TR-10/1076, עמ' 61-62. עדות זו וכל העדויות של הנאצים המוזכרות במאמר נגבו מהם בגרמניה המערבית משנות השישים ואילך.

4 חקירת אשנבאכר — ראה: איר"ש, TR-10/1081, עמ' 91.

שנה. כשהגיעו לקרים הם אימצו את הלשון הטאטארית כשפת היומיום. הקרימצי'אקים רואים עצמם כענף של העם הטאטארי. אפשר להניח ששני הצדדים צודקים. הם מהגרים יהודים מאיטליה אשר במשך מאות שנים התחתנו עם טאטארים ואימצו את לשונם. אבל הם שמרו על דתם.⁵

המובאות שהובאו לעיל מלמדות כי בירור בעיית יהדותם של הקראים והקרימצי'אקים נערך בטרם נכבשה קרים, ההכרעה נפלה במשרד הראשי לבטחון הרייך (RSHA) כברלין ופקודה בנדון יצאה מאת הימלר. הקראים הוכרו כלא-יהודים במוצאם, דבר שנקבע כבר קודם לכן לגבי הקראים בטרקוי, בלוצק ובלבוב. ההכרעה בדבר הקראים נתבססה על קביעה מימי הצאר, שנעשתה על בסיס מפקפק ביותר. לעומת זאת הגרמנים נתקלו בבעייה הקרימצי'אקית רק בקרים והם פסקו על אף היסוסיהם, כי בני עדה זו יהודים הם. קביעה זאת חרצה את גורל הקרימצי'אקים והם נידונו להשמדה, כמו שאר היהודים והצוענים.⁶

מן השבוע הראשון של המלחמה ברוסיה, אירגנה הממשלה הסובייטית מיבצע פינוי נרחב, שכלל מפעלים ומוסדות על עובדיהם, ואמצעי תחבורה ניתנו לתושבים שביקשו לעזוב את מקומותיהם. אחוז היהודים היה נכבד בין המפונים והבורחים, ומספרם הלך וגדל ככל שהתקדם הצבא הגרמני מזרחה. על כך אנו למדים גם מ'דו"חות האירועים' של האינזאצגרופן.⁷ קשה מאוד להעריך כמה מהקרימצי'אקים התפנו וברחו בטרם נכבשה קרים על-ידי הגרמנים, כיוון שכמעט אין תיעוד על כך. היותם מושרשים במקום מדורי-דורות ודאי הקטינה את מספר הקרימצי'אקים שעקרו מרצונם ונדרו אל הבלתי ידוע. אפשר לשער, כי מספרם היה נמוך יותר יחסית משיעור המתפנים מרצון בקרב כלל יהודי קרים, המוערך בכ-55 אחוזים.⁸

ב. ההשמדה — בישובים העיקריים

כיבוש קרים על-ידי הנאצים החל עם נפילת העיר פֶּרְקוֹפ, שבמיצר היבשתי בצפון, ב-30 באוקטובר 1941 ונסתיים בכיבוש קרֶךְ ב-16 בנובמבר. הנמל הצבאי החשוב סבאסטופול החזיק מעמד במצור עד 3 ביולי 1942. בעקבות הצבא הגרמני צעדו יחידות האינזאצקומאנדו של אינזאצגרופה D והחלו ברצח היהודים בקרים, לרבות הקרימצי'אקים, כלי להבדיל ביניהם. היהודים נצטוו להירשם, להתרכז במעין גטו, לענוד סימן-זיהוי מיוחד ליהודים, וכן מונה להם ועד יהודי (מעין יודנראט). היהודים בריכוזים אלה בקרים, שנכללו בהם גם הקרימצי'אקים, נרצחו לאחר זמן קצר — כמה שבועות או חודש.

5 ראה: דו"ח אירועים, מס' 142, מ-5 בדצמבר 1941, עמ' 2.
 6 היסוסים מעין אלה היו לאנשי אינזאצגרופה D שהגיעו ביולי 1942 לקרמת הקאוקאז, גם לגבי היהודים ההרריים (התאמים) — ראה על כך במאמרו של מ' אלטשולר בחוברת זו.
 7 ראה: דו"ח אירועים: מס' 73, עמ' 18; מס' 80, עמ' 9-10; מס' 81, עמ' 14.
 8 ראה: ספקטור, אוקראינה.

צירוף הקרימז'אקים ליהודים האחרים גרם כי הגרמנים לא ציינום בנפרד ב'דו"חותיהם, הוא הדין גם במקורות הסובייטיים, אלא במקרים מועטים. להלן יובאו הידיעות על רצח הקרימז'אקים בישובים השונים:

(1) סימפּרופּול — לפי ספורו של הניצול יבסיי גופשטיין, נצטוו היהודים, לרבות הקרימז'אקים, כמה ימים לאחר כיבוש העיר (1 בנובמבר 1941) לבוא להירשם ולענוד סרט שרוול עם מגן-דוד. ב-9 בדצמבר 1941 נרצחו הקרימז'אקים תושבי סימפּרופּול, כ-1500 נפש. בימים 11-13 בדצמבר נרצחו כ-12,500 יהודים, רובם פליטים ממקומות אחרים.⁹ על רצח הקרימז'אקים בעיר זו נאמר ב'דו"ח האירועים' של האינזאצגרופן: 'בסימפּרופּול, חוץ מהיהודים נפתרה גם בעיית הקרימז'אקים והצוענים. האוכלוסיה קיבלה באופן כללי באהדה את הרחקת יסודות אלה'.¹⁰ דו"ח מאוחר יותר חוזר על כך: 'חיסולם [של הקרימז'אקים], יחד עם היהודים האמיתיים והצוענים, נעשה בדרך-כלל עד ראשית דצמבר 1941. צירוף הקרימז'אקים והצוענים אל גורל היהודים לא עורר שום תגובה מיוחדת בקרב האוכלוסיה'.¹¹

את רצח היהודים, לרבות הקרימז'אקים, בסימפּרופּול ביצעו אנשי איינזאצקומאנדו 11a, בפיקודו של פאול יוהאנס צאפ ובהשתתפות שוטרים גרמנים מגדוד מילואים מספר 3 של המשטרה וכן שוטרים מקומיים, כנראה טאטארים. את הרצח חזה הממשל הצבאי המקומי (Ortskommandatura) ב'דו"ח מ-14 בנובמבר 1941, כשלושה שבועות קודם ביצועו.¹²

(2) קְאָרְאָסוּבְּאָזָר — בין שתי מלחמות העולם ירד מספר היהודים (במיוחד הקרימז'אקים) בעיירה זו. יש לשער שהם היגרו לערים אחרות בקרים, שעברו אז התפתחות כלכלית מזורזת. קאראסובאזאר נכבשה ב-2 בנובמבר 1941 וכעבור כמה ימים הגיעה למקום חוליה (Teilkommando) של איינזאצקומאנדו 11b, בפיקודו של יוהאנס שלופּר (Schlupper). היהודים, לרבות הקרימז'אקים, נצטוו להירשם ולהתרכז במקום אחד. ב-15 בנובמבר 1941 הוצאו כולם אל מחוץ לישוב ונרצחו. על כך העיד שלופּר בחקירתו לאחר המלחמה, לקראת המשפט במערב-גרמניה שבו הופיע כנאשם. המימשל הצבאי המקומי הגרמני דיווח למפקדת העורף של הארמיה ה-11 ב-14 בדצמבר 1941, שכבר ב-10 בנובמבר רוכזו יהודי המקום.¹³ הרמאן פרנסר (Frenser), שהעיד במשפטו של שלופּר, סיפר: 'בקאראסובאזאר נכלאו על-ידי

9 ראה: הספר השחור, עמ' 325.

10 ראה: דו"ח אירועים, מס' 153 מ-9 ביאנואר 1942, עמ' 2.

11 ראה: דיווחים, מס' 4 מ-22 במאי 1942, עמ' 5.

12 פסק-הדין נגד פאול יוהאנס צאפ ואחרים מ-29 ביאנואר 1970 — ראה: איו"ש TR-10/699, עמ' 70-66. כתב-האישום נגד היינריך הונצה (Hunze) ואחרים — ראה: איו"ש TR-10/699, עמ' 37.

13 חקירתו של יוהאנס שלופּר — ראה: איו"ש TR-10/1081, עמ' 53; וכן דיווח הממשל הצבאי, שם, עמ' 41.

הקומאנדו כ-15-30 קראים או קרימצ'אקים ולבסוף חוסלו¹⁴. בסוף דצמבר 1941 מנה 'דו"ח האירועים' של האיינזאצגרופן את קאראסובאזאר בין הישובים ש'טוהרו' מיהודים.¹⁵

(3) באחצ'יסק'ארי — לפי דו"ח המימשל הצבאי המקומי מ-15 בדצמבר 1941, היו במקום כ-40 משפחות יהודיות שמנו כ-90 נפשות: 'היהודים שגרו כאן לא השתיכו לעשירים וגרו בצורה צנועה יחסית. הס"ד (שירות הביטחון — Sicherheitsdienst) ביצע את העברת היהודים (aussgesiedelt) ב-13 בדצמבר 1941.¹⁶ המונח 'העברה' פירושו השמדת היהודים, ויש לשער שהכוונה כאן בעיקר לקרימצ'אקים. לאחר החיסול בדצמבר 1941, התנהל בחודשים יאנואר-מארס 1942 מצוד אחרי יהודים מסתתרים, בעזרת ראשי הישובים שמונו לכך מבין משתפי-הפעולה, בעיקר מבין הטאטארים. יתכן שמסתתרים אלה כללו קרימצ'אקים יחידים או קבוצות קטנות שהתגוררו בישובים באזור באחצ'יסק'ארי והובאו לשם להשמדה. מדווח על כך מקור אחר: 'למטרה זאת נשאלו ראשי הערים של המקומות השונים על תושביהם היהודים והקומוניסטים. אחרי-כך הובאו כל הקומוניסטים והקרימצ'אקים לבאחצ'יסק'ארי ונרצחו על-ידי האיינזאצקומאנדו [11a] ואחרים הומתו במקומותיהם'.¹⁷

הקביעה שבדו"ח המימשל הצבאי המקומי מיום 28 בפברואר 1942, כי העיר 'טוהרה' מיהודים, לא היתה מדויקת, שכן מימשל זה עצמו דיווח ב-16 ביולי 1942 כי החיפוש אחר יהודים וקרימצ'אקים מסתתרים נמשך. בין ה-1 ל-15 ביולי 1942 הוצאו להורג 1029 יהודים, רובם ממחנה הפליטים בטולה (Tole), מהם 18 קרימצ'אקים, וכן 21 יהודים וקרימצ'אקים ממחנה בסאלאנצ'יק.¹⁸

(4) יבפאטור'יה — השוכנת בחוף המערבי של קרים נכבשה בידי הגרמנים ב-31 באוקטובר 1941. כסביבות ה-4 בנובמבר הגיעה לעיר זו חוליה בפקודו של קוביאק (Kubiak) מאיינזאצקומאנדו 11b. למחרת נתפסו ברחוב 10 יהודים ומונו לועד יהודי (יודנראט). ב-6 בנובמבר פורסמו מודעות המצוות על היהודים להתייצב לרישום, לענוד מגן-דוד על הגב ולמסור את הכסף והתכשיטים שברשותם לשלטונות. ב-11 בנובמבר נצטוו היהודים להתרכז בקסרקטין הצבאי שבעיר וב-24 בנובמבר הוצאו כולם מתוך ליבפאטור'יה ונורו.¹⁹ במשפטו של שלופר נאמר: 'ביום שאי-אפשר לקבוע עתה, בין נובמבר 1941 ליולי 1942, הוציאו להורג אנשי החוליה ביבפאטור'יה לפחות 30 קרימצ'אקים בגלל מוצאם היהודי'; ובהמשך נאמר: 'הקרימצ'אקים הומתו, כי

14 חקירתו של הרמן פרנסר — ראה איו"ש TR-10/1081, עמ' 122. המספרים שמסרו הנאשמים והעדים הגרמנים, ברובם אנשי האיינזאצגרופן, נוטים להקטנה מטעמים מובנים.
15 ראה: דו"ח אירועים, מס' 150 מ-2 ביאנואר 1942, עמ' 2.
16 ראה: איו"ש NOKW-1690, N12/247G, עמ' 3.
17 כתב-האישום נגד היינריך הונצה ואחרים — ראה: איו"ש TR-10/699, עמ' 44.
18 ראה: איו"ש, NOKW-1678, N12/247G.
19 ראה: הספר השחור, עמ' 251.

נקבע שהם ממוצא יהודי.²⁰ נאשם אחר באותו משפט, רודולף אשנבאכר, סיפר על גורלם של שבויי-מלחמה קרימז'אקים במחנה בקרבת יבפאטוריה: 'יום אחד ראיתי שכמה מאנשי הקומאנדו והמתורגמנית נעדרים. כפי ששמעתי, הם בודדו את הקרימז'אקים במחנה שבויי-מלחמה, אני חושב שקרימז'אקים אלה הוצאו להורג'.²¹ בסוף דצמבר 1941 כלל 'דו"ח האירועים' של האינזאצגרופן את יבפאטוריה בין הערים 'שטוהרר' מיהודים.²²

(5) פיאודוסיה — העיר שבמזרח קרים נכבשה פעמיים על-ידי הגרמנים: בפעם הראשונה — מ-3 בנובמבר 1941 עד 30 בדצמבר, ואז נסוגו מפני נחיתת הצבא הסובייטי בחצי-האי קרץ', ושנית, בשוכם לעיר ב-17 בינואר 1942.

כמה ימים לאחר הכיבוש הראשון הגיעה לפיאודוסיה תוליה של אינזאצקומאנדו 10b. המימשל הצבאי המקומי דיווח ב-16 בנובמבר: 'היהודים נתבעו על-ידי הס"ד להירשם ר-1052 נענו. ההוראה חלה גם על קרימז'אקים, שהם מבחינת הגזע ללא ספק יהודים, ולכן יטופלו בהתאם'.²³ החייל הגרמני רוכרט בארת (Barth), שהיה עד למעשה הרצח, ציין בדו"ח שכתב ב-8 באוקטובר 1943: 'חוץ מהשמדת היהודים חוסלו גם הקרימז'אקים והצוענים, ואלה לא נורו אלא הומתו במכונית-גאז על-ידי גאז הפליטה. כמה נרצחו בצורה זאת, לא ידוע לי'.²⁴ אכן ידוע כי 3 מכוניות-גאז היו ירך קבע במטה אינזאצגרופה D שבסימפרופול ונשלחו לפי דרישה אל האינזאצקומאנדו והחוליות שפעלו בקרים. במכוניות אלו נרצחו בעיקר קבוצות קטנות וכן אסירים שחוסלו כדי להקטין את הצפיפות בכתיה-הסוהר.²⁵ גם על פיאודוסיה דיווחו האינזאצגרופן, כי היא 'שטוהרה' מיהודים.

(6) קרץ' — עיר בקצה המזרחי ביותר בקרים, ליד מיצר-הים קרץ', שעברה גם היא שתי תקופות כיבוש: הראשונה התחילה ב-16 בנובמבר 1941 ונמשכה עד 30 בדצמבר, השנייה החלה ב-23 במאי 1942. כבר בעת הכיבוש הראשון, לאחר שנערך רישום הודי העיר, הם נדרשו להתייצב על-פי צו שפורסם ב-29 בנובמבר. התייצבו כ-7000 יוש, ובימים 1-3 בדצמבר 1941 הוצאו מחוץ לעיר ונורו ליד תעלה אנטי-טאנקית ליד וכפר בגארובו. הועדה הסובייטית העירונית לחקר פשעי הנאצים קבעה בדו"ח שלה ב-24 באוגוסט 1944: 'להשמדה נועדו הקרימז'אקים — התושבים הכי עתיקים של

2 כתב-האישום נגד יוהאנס שלופר — ראה: איר"ש TR-10/775, עמ' 7-8, וכן בהמשך שם עמ' 42.

2 הקיית רודולף אשנבאכר — ראה: איר"ש TR-10/1081, עמ' 91.

2 ראה: דו"ח אירועים מס' 150 מ-2 בינואר 1942, עמ' 2.

2 ראה: איר"ש NOKW-1631, N12/247G, עמ' 3. יצוין עוד, כי ב-27 באפריל 1942, באחת ההצהרות הראשונות על פשעי הנאצים, ציין שר החוץ הסובייטי מולוטוב, כי בפיאודוסיה נרצחו יותר מאלף אזרחים שלווים, גברים, נשים, ילדים וזקנים, ובתוכם 245 טאטארים קרימאים. יש התאמה מסוימת בין מספרים אלה למספרים בדיווח הנ"ל (מ-16 בנובמבר), ויש להניח כי המונח טאטארים קרימאים מכון לקרימז'אקים. דברי מולוטוב — ראה: מסמכים, עמ' 26.

2 ראה: איר"ש — JM/2090, Doc. No-3663.

2 ראה: ספקטור, מכוניות, עמ' 162.

קרץ', הקראים, כל האינטליגנציה הסובייטית של העיר וכן אזרחים אחרים.²⁶ כ-15 ביולי 1942, בתקופת הכיבוש השנייה, דיווח המימשל הצבאי המקומי: 'הס"ד מדווח בהמשך שהעיר כעת "מטוהרת" מיהודים וקרימצ'אקים'.²⁷

פרט לישובים שהוזכרו לעיל, התגוררו קרימצ'אקים, לרוב כריכוזים קטנים, גם באלושטה, יאלטה, סבאסטופול, ויש להניח כי גם בישובים אחרים קטנים.

קשה לדעת כמה קרימצ'אקים הושמדו על-ידי הנאצים, שכן לרוב הם נכללו במניין הכללי של היהודים בקרים, וגם כאשר הוזכר שםם היה זה לרוב באופן כללי, ללא ציון מספרים, או בציון חלקי של נתונים מספריים. אמנם ב'דו"ח האירועים' של האינזאצגרופ²⁸ נאמר, כי בפרק-הזמן שבין 16 בנובמבר ל-15 בדצמבר נרצחו בקרים 17,645 יהודים ו-2504 קרימצ'אקים, והערים סימפרופול, יבפאטוריה, אלושטה, קאראסובאזאר, קרץ' ופיאודוסיה 'טוהרו' מיהודים. זוהי אמנם התקופה העיקרית של השמדת יהודי קרים, אך כפי שהמספר הנקוב של היהודים שנרצחו אינו סופי, כך גם יש לשער שמספר הקרבנות הקרימצ'אקים איננו מלא. המצוד אחריהם נמשך גם לאחר 15 בדצמבר 1941. אפשר ללמוד על כך גם מן 'דו"ח האירועים' של האינזאצגרופ, שלפיו: 'חוץ מיחידות קטנות שמופיעות לעיתים בצפון קרים, אין יותר יהודים, קרימצ'אקים וצוענים. מהניסיון של השבועות שעברו, אם הם הצליחו להסוות את עצמם כיחידים בעזרת תעודות מזויפות, הם יזוהו במוקדם או במאוחר'.²⁹ מהמצוטט כאן וממעט העדויות של ניצולים מתברר, כי קבוצות קטנות ויחידים אמנם ניסו להסתתר בדרכים שונות, בכפרים או בבתים של רוסים או בעזרת תעודות מזויפות של קראים.

בעיית ההסתתרות בקרים, בעיקר בערי-השדה והכפרים, היתה קשורה בעיקרה ליחס האוכלוסיה הטאטארית אל היהודים. הטאטארים של קרים שיתפו פעולה בהיקף נרחב עם הנאצים ואף סייעו לכובשים בגילוי יהודים שהסתתרו, לרבות קרימצ'אקים שהיו שכניהם של הטאטארים מדורות ודיברו בשפתם.³⁰ במקורות הסובייטיים אין זכר לכך, לעומת זאת אפשר למצוא על כך ב'דו"חות האירועים' של האינזאצגרופ. כך למשל מתלוננת אינזאצגרופה D על קשייה עם היהודים, כגון הקראים, הקרימצ'אקים והצוענים, והיא מוסיפה: 'אוכלוסיית קרים היא אנטי-יהודית, ולעיתים מביאה יהודים לקומאנדו לחיסול. ראשי הכפרים ביקשו רשות לחסל בעצמם את היהודים'.³¹ בהתבטאויות אחרות אנו קוראים, למשל בהקשר לפתרון בעיית היהודים,

26 ראה: המשטר, עמ' 318; וכן פסק-הדין נגד קרל פינגר (Finger) ואחרים — ראה איר'ש-TR-10/781, עמ' 41-38.

27 ראה: איר'ש — JM/2103, NOKW-1709.

28 ראה: דו"ח אירועים מס' 150 מ-2 בינואר 1942, עמ' 2.

29 ראה: דו"ח אירועים מס' 190 מ-8 באפריל 1942, עמ' 1-2.

30 יצוין, כי בגלל שיתוף-הפעולה עם הנאצים הוגלו הטאטארים מקרים לאחר המלחמה בפקודת סטאלין. הרפובליקה האוטונומית שלהם בוטלה והאזור הפך להיות מחוז ברפובליקה הסובייטית האוקראינית.

31 ראה: דו"ח אירועים, מס' 145 מ-12 בדצמבר 1941, עמ' 9.

הקרימז'אקים והצוענים בסימפרופול: 'האוכלוסיה קיבלה באופן כללי באהדה הרחקת יסודות אלה'.³² או: 'צירוף הקרימז'אקים והצוענים אל גורל היהודים לא עורר בקרב האוכלוסיה שום תגובה מיוחדת'.³³ רצח היהודים, ויש להניח גם הקרימז'אקים. 'נתקבל בחיוב'.³⁴

לאחר המלחמה נמנו בקרים כ-1500 קרימז'אקים.³⁵ קצת פחות משליש מהם התגוררו בסימפרופול ויתרם – בישובים שונים. יש לשער כי מספר מפונים ובורחים, אולי כמה מאות, לא חזרו אל קרים ונשארו במקומותיהם החדשים. בהערכה כללית אפשר אולי להניח, כי כ-70% מהקרימז'אקים שחיו בקרים נספו בשואה. זהו אחוז יותר גבוה מזה של יהודי קרים האחרים. השואה הביאה אפוא חורבן כמעט שלם על עדה עתיקת-יומין זו שבקרים.

- 32 ראה: דו"ח אירועים, מס' 153 מ-9 ביאנואר 1942, עמ' 2.
 33 ראה: דיווחים, מס' 5 מ-22 במאי 1942, עמ' 5.
 34 ראה: דו"ח אירועים, מס' 150 מ-2 ביאנואר 1942, עמ' 2.
 35 ראה: קלבן, עמ' 6-7.

הפניות ביבליוגרפיות

איר"ש	ארכיון יד ושם, ירושלים.
דו"ח אירועים	Der Chef der Sicherheitspolizei und des SD Berlin: Ereignismeldung der UdSSR (051/124 איר"ש).
דיווחים	Der Chef der Sicherheitspolizei und des SD Berlin: Meldungen aus den besetzten Ostgebieten (051/124 איר"ש).
המסטר	<i>Nimetsko-fashistskii okupatsiynny rezhim na Ukraini; zbirnyk: dokumentiv i materialiv</i> , Kiev 1963.
הספר השחור	<i>Chernaya kniga; sostavlena pod redaktsiyei Vasilia Grosmana i Ilyi Erenburga</i> , Jerusalem 1980.
מוסקוביץ' וטוקן	ר' מוסקוביץ' ור' טוקן, 'עדת הקרימז'אקים – תולדותיהם, תרבותם ולשונם', פעמים, 14 (תשמ"ג), עמ' 5-31.
מסמכים	<i>Dokumenti obvinjajut; sbornik dokumentov o chudovishchnykh zverstvakh germanskikh vlastej na vremenko zakhvachenykh imi sovetskikh teritorijakh</i> , Moscow, 1943-1945, vol. 1.
ספקטור, אוקראינה	ש' ספקטור, 'גורלם של יהודי אוקראינה הסובייטית (בגבולות 1939) בעת הפלישה הנאצית', שבות, תל-אביב תשמ"ו, כרך 12 (בדפוס).
ספקטור, מכוניות	— —, 'המתות המונים במכוניות גז בתקופת השואה', ילקוט מורשת, תל-אביב, חוברת לז' (סיון תשמ"ד, יוני 1984), עמ' 162.
קלבן	א' קלבן, 'הקרימז'אקים – נקהילות ישראל שחרבו', במערכה, גליון 283 (ירושלים אייר תשמ"ד), עמ' 76.
קין	י' קין, 'יהדות קרים מקדמותה ועד השואה, ירושלים תשמ"א.